

O vývoji překladů odborných termínů v oboru ICT a slovníkovém projektu SPOT

Jiří Hynek, Přemysl Brada

Katedra informatiky a výpočetní techniky,
FAV, Západočeská Univerzita v Plzni,
Univerzitní 22,
306 14, Plzeň
{jhynek,brada}@kiv.zcu.cz

Abstrakt. Zamyšlení nad problematikou kvality překladů odborné literatury do češtiny, zejména v oblasti informačních a komunikačních technologií. Představení projektu on-line slovníku pro přípravu a sdílení odborné terminologie v duchu kolektivní moudrosti.

Klíčová slova: překlad, angličtina, terminologie, slovník, on-line, komunita.

1 Úvod

Euforie a bezbřehá tolerance stála za prvními překlady počítačové literatury v době porevoluční. Lid programátorský snese mnoho a jazyková zaškobrtnutí v době před bezmála dvaceti lety byla na pořadu dne. Český ekvivalent se většinou hledal pouhým českým přechýlením výrazu anglického. Jindy autor přistoupil k otrockému (a mnohdy nesrozumitelnému) překladu z angličtiny, alternativně nepřekládal vůbec. Vznikly tak desítky patvarů a podivností, s nimiž se běžně setkáváme dodnes (*kombo*, *hard disk*, *extenze*, *RAM paměť*, *kliknout* apod.)

Nad kvalitou počítačové terminologie se v rámci konference Objekty nepozastavujeme poprvé, viz příspěvky [4] a [9], nebo také např. viz [5]. Mezi uživateli a experty stále přetrvává všeobecné povědomí o tom, že české překlady počítačových publikací nemívají vysokou úroveň. Čtenáři často preferují originál, nejčastěji v angličtině, což diskriminuje tu část čtenářské obce, která jazykovými znalostmi nedisponuje. Určitou snahou o sjednocení terminologie v oblasti informačních a komunikačních technologií (ICT) je největší specializovaný slovník tohoto druhu v tuzemsku (viz [3]), jehož druhé, výrazně rozšířené a přepracované vydání se připravuje.

Autoři chtějí v tomto článku jednak rozebrat vlastnosti překladů termínů z oblasti ICT, a dále upozornit na nový webový projekt on-line slovníku překladů odborných termínů – „SPOT“. Mohl by se stát platformou pro diskuse nad problematickými počítačovými termíny v komunitě odborníků – ambice má tedy podle všeho nemalé. Výsledný on-line počítačový slovník bude brzy k dispozici všem zájemcům z řad profesionálů, studentů i překladatelů.

2 Od veteránů pro supernovy

Málokterý obor prodělává tak bouřlivý vývoj jako právě ICT. Tento vývoj se velmi přesně a rychle zrcadlí i v používané slovní zásobě. Situace je z pohledu jazykozpytců do jisté míry zjednodušena tím, že naprostá většina odborných termínů se různým způsobem přebírá z angličtiny. Některé termíny najdou svůj ekvivalent v češtině ihned, jiné dospějí přirozeným vývojem a dávají si i trochu načas, pro některé hledáme vhodný ekvivalent doposud. Pokusme se o jakýsi nástin taxonomie.

2.1 Taxonomie překládaných termínů

„Old-timers“ neboli veteráni

Sem patří nejstarší termíny, jejichž kořeny mnohdy sahají až do 60. let minulého století. Jejich překlad se povětšinou zcela ustálil, v případě existence několika verzí je povětšinou každému jasné, „o co jde“. Dále můžeme dělit na termíny:

- Morálně zastaralé a v propadlišti dějin (např. *bublinková paměť*, *děrná páska* a *děrný štítek*, časem i *disketa* atd.),
- Zažité, nicméně nepoužívané (např. *DBMS* alias *SŘBD*, *souřadnicový zapisovač*, *dynamicky linkovaná knihovna*, atd.),
- Kdysi nadějně, dnes zombie (např. zajímavý termín *extenze* ve smyslu „přípona souboru“, který použije spíše starší generace),
- Zažité a používané (např. *displej*, *plotr*, *tlačítko*, *tiskárna*, *poštovní server*, *dialogové okno*, *operační paměť*, *vyhledávač* atd.)

„To be done“ neboli v řešení

Sem patří stovky pojmů, pro které se vhodný ekvivalent stále hledá, případně existuje více verzí, přičemž o ideálním překladu rozhodne až odborná veřejnost v průběhu času. Dále můžeme dělit na termíny:

- Několika existujících verzí (*poklepat* vs. *dvakrát kliknout* vs. *dvakrát klepnout*, *karta* vs. *záložka*, *odkaz* vs. *vazba*, *lokální* vs. *místní* vs. *kontextová nabídka*, *rozbalovací* vs. *rozevírací nabídka*, *menu* vs. *nabídka*, *panel* vs. *pruh nástrojů*, *posuvník* vs. *posuvná lišta*, *prostor jmen* vs. *obor názvů*) – navíc v různém kontextu tyto termíny označují různé věci (např. *záložka*).
- S neustálenou životností, kde se přebíjí životný a neživotný tvar (*klient*, *průzkumník*), kde o životnosti se mnohdy rozhoduje až na základě kontextu,
- Anglické (vč. verzi s přechýlením) vs. české (*modul plug-in* vs. *zásuvný modul*, *škálovatelnost* vs. *výkonová přizpůsobitelnost*, *administrátor* vs. *správce*, *use case* vs. *případ užití*, *broadband* vs. *širokopásmový přenos* atd.).

„Supernovas“ neboli horké novinky (nemusí být zase až tak horké...)

Do této kategorie spadá oproti kategorii předchozí podstatně nižší počet pojmů, o to obtížnější bývá rozhodování překladatele či redaktora, jak s nimi naložit. Dále můžeme dělit na termíny:

- Spící, tj. bez pokusu o překlad (např. *notebook, stub, cookie, spam, phishing, blog, freeware* atd.),
- S lehkým přechýlením z angličtiny (např. *emotikon, netiketa* či *síťová etiketa, komunita* atd.),
- Mysteriózní, tj. s pěkným, leč nezažitým nebo nepřesným českým překladem, někdy používaným pouze v nadsázce, např. v titulcích (*průnikář* pro *hacker*, *požární zeď* pro *firewall*, *elektronické obchodování* pro *e-commerce*, *vyhledávací stroj* pro *search engine* atd.).

2.2 Příklady z praxe

Pro příklady nejednotnosti názorů na překlad odborných termínů není třeba chodit daleko. Stačí vzít do ruky sborník konference Objekty 2002 a čtyři slovníčky české objektové terminologie, které najdeme v jeho závěru (jinak samozřejmě počin nanejvýš chvályhodný). Například *multiple inheritance* se zde nabízí jako *multidědění* nebo *násobné dědění* (verze Pavel Drbal) či *vícenásobná dědičnost* (verze Vladimír Sklenář a Miroslav Virius). Slovník [3] definuje překlad *vícenásobná dědičnost*. Všudypřítomný termín *use case* zde má varianty *model jednání, případ použití* i *užití*. V publikaci [7] se snažíme o zavedení pojmu *případ užití*.

Překladatel, autor výukového materiálu i student musí být zkrátka stále ve střehu a konzultovat pokud možno více zdrojů. Nikoli obecných slovníků, které mnohdy ještě více mlží, ale nejlépe slovníčků doplňujících specializovanou překladovou literaturu nebo materiály z konferencí.

Nejde jen o samotné termíny a nejde jen o kontext. Nemenší pozornost je třeba věnovat i slovosledu, abychom v závalu práce nezaměňovali například *signature method* (*metoda podpisu*) a *method signature* (*signatura metody*), nebo *type attribute* (*atribut typu*) a *attribute type* (*typ atributu*).

U chybových hlášení by pak měly být nastraženy všechny smysly a vyvíjena nemalá snaha odvozovat z kontextu. Pak jen doufejme, že *invoking method* (*volající metoda*) nebude zaměněna s *probíhá volání metody*. Na chyby v chybových hlášeních jsou uživatelé poměrně alergičtí, proto by překladatel měl být dvojnásob pečlivý.

Konečně, není od věci překládat správným směrem, neboli zvyknout si na skutečnost, že věty v odborných počítačových publikacích v angličtině vlastně čteme odzadu dopředu (např. z *creating resource property document object* máme *vytváření objektu dokumentu pro vlastnost prostředku*).

3 Současné projekty a dostupné informační zdroje

Námi představovaný projekt SPOT není počinem svého druhu prvním ani jediným, například v kontextu Západočeské univerzity se jeden podobný projekt již realizuje

(viz níže). Samotných elektronických slovníků se nachází poměrně mnoho i na internetových portálech, většinou se však jedná o ořezané verze obecných slovníků, nebo naopak slovníky vysoce odborné, ale svým malým rozsahem prakticky nepoužitelné, sloužící spíše jako materiál pro inspiraci nebo studium. Novost našeho přístupu spočívá ve striktně komunitním ustalování slovní zásoby pod odborným dozorem a několika funkcích pro usnadnění práce překladatelských týmů.

3.1 Anglicko-český slovník GNU/FDL na ZČU

Na adrese slovník.zcu.cz [2] najdeme solidní a poměrně obsažný slovník správce Milana Svobody. Cílem projektu je vytvořit dostatečně rozsáhlý slovník, který by bylo možno stáhnout na počítač uživatele. Podle všeho byl vytvářen zcela od nuly, aniž by došlo k „vykradení“ již existujícího elektronického či papírového slovníku (dušuje se autor). Vzorem stál seznam anglických slov získaných z databáze i-spellu (words-x-xx.noarch.rpm). Autor se tímto bezpochyby vystříhal spoustě chyb, se kterými se ve stávajících slovnících setkáváme, bohužel jiné chyby budou do slovníku nově zavedeny komunitou víceméně nezávislých uživatelů – autorů.

3.2 On-line slovníky na tuzemském i zahraničním webu

- *Slovníky on-line* (www.fit.vutbr.cz/lib/slovníky.php.cs): Rozcestník na české i zahraniční slovníky a encyklopedie.
- *Centrum* (slovníky.centrum.cz): šestijazyčný on-line slovník z dílny LangSoft (známý PC Translator), podle upozornění na autorská práva zřejmě verze z roku 2002. Možnost stáhnutí cestovatelského minislovníku. Kvízy angličtiny pro různé úrovně znalostí.
- *Seznam* (slovník.seznam.cz): šestijazyčný slovník (zřejmě ekvivalent výše uvedeného) na portálu Seznam.
- *Slovník.cz* (www.slovník.cz): nejlepší myslitelná adresa u nás, opět data od LangSoft, navíc zde najdeme verzi slovníku pro latinu.
- *Slovník cizích slov* (www.slovník-cizich-slov.cz): užitečný a slušně zpracovaný slovník cizích slov, obsahuje kolem 40 tisíc hesel.
- *Živě* (www.zive.cz/slovník): výkladový slovník na portálu Živě. Zpracování podle všeho velmi pečlivé.

3.3 Problematika lokalizace na světovém Internetu

- *Globalization* (www.globalization.com): Portál věnovaný globalizaci, lokalizaci a překladům.
- *Localisation Research Centre (LRC)* (www.localisation.ie): Informační, vzdělávací a výzkumné centrum při University College Dublin (UCD) pro komunitu uživatelů zabývajících se lokalizací.

- *Localization World* (www.localizationworld.com): Webové stránky doplňující stejnojmennou konferenci pro odborníky zabývající se lokalizacemi.
- *Multilingual* (www.multilingual.com): Solidní zdroj informací pro lokalizaci, překlady a obor jazykových technologií. Doplňuje tištěný časopis Multilingual.
- *Microsoft Global Development and Computing Portal* (www.microsoft.com/globaldev): Obsáhlý glosář pro překlad klíčových počítačových pojmů do mnoha jazyků (MILSGlossary) ve formě tabulky XLS (cca 9 tisíc řádků), kvalita některých překladů je bohužel diskutabilní nebo jsou překlady chybné, jiné termíny jsou zcela bez překladu.

4 On-line slovník SPOT

Na základě zkušeností popsaných v předchozích oddílech vznikl před rokem na KIV ZČU projekt slovníku odborné terminologie SPOT, jehož cílem je pomoci překladatelské obci v úsilí o korektní překlady složitých a/nebo nových termínů. Zatímco slovníky jako je PC Translator nebo slovník.zcu.cz jsou zaměřeny na ustálenou obecnou angličtinu, SPOT se chce zaměřit na užší oblast ICT a v jejím kontextu poskytnout nástroj pro vytváření kvalitních českých ekvivalentů anglické terminologie v této velmi živé oblasti.

Projekt předpokládá podchycení latentního zájmu v komunitě překladatelů a odborných čtenářů, včetně potřeb překladatelských týmů a komunit (jednotlivé projekty překladů rozsáhlých publikací, lokalizace softwaru, překlady herních scénářů apod.). Přitom chce stavět na již osvědčené terminologii [3,9] a erudici předních odborníků v oblasti ICT, neboť kvalitní překlady mohou vzniknout jen za předpokladu odborného dozoru editorské rady.

4.1 Role slovníku SPOT

Výsledný slovník odborné terminologie bude sloužit dvěma účelům: jako zdroj referenčních překladů a jako platforma pro diskuse při jejich „ustalování“.

Zdroj referenčních překladů. Ve funkci zdroje referenčních překladů bude slovník fungovat jako internetová, volně přístupná aplikace, pracující jako mnohé jiné podobné slovníky [6,2]. Základní funkcí bude tedy možnost získat český překlad cizojazyčného odborného termínu, a to buď procházením obsahu slovníku nebo vyhledáváním.

Navíc bude slovník dávat možnost přiřazovat k jednotlivým termínům kategorizační značky (*tags*), podobně jako to dělají některé populární webové služby z různých oblastí (např. Flickr [1] pro fotografie či Stumbleupon [8] pro odkazy na webové stránky). Zobrazovaný či prohledávaný obsah slovníku tak bude možné zúžit na

oblasti zájmu uživatele. Dalším předpokládaným využitím značkování bude postupná tvorba formálnější a pevnější klasifikace termínů na základě kolektivně vytvářené kategorizace.

Platforma pro ustalování překladů. Za hlavní přednost slovníku pokládáme ale jeho roli platformy pro přirozené formování kvalitních překladů odborných termínů. Internet umožňuje rychlou a efektivní komunikaci mezi mnoha lidmi, a právě inherentní vlastnost „kolektivní moudrosti“ bychom chtěli využít. Aplikace bude proto uživatelům umožňovat navrhnout české překlady dosud nezařazených nebo neustálených termínů, hodnotit tyto překlady a vést nad nimi diskuse. Samozřejmě bude také obsahovat podporu pro klasickou práci editorské rady, která bude na základě diskusí rozhodovat o výsledném stavu překladů.

Předpokládáme tedy následující obvyklý postup při ustalování překladu:

1. Uživatel zadá nové slovo v originálním znění (angličtině) a přiřadí k němu existující nebo novou značku kategorie;
2. Uživatelé – překladatelé navrhnou překlady, optimálně s odkazy na zdroje výskytu apod. a s vysvětlujícím komentářem;
3. Registrovaní uživatelé k nim vedou diskusi;
4. Po ustálení diskuse editor označí nejlépe vyhovující překlad za oficiální, ostatní za „použitelný“ nebo za „nevyhovující a nedoporučený“.

Ve vyhledávání a procházení se překlad zobrazuje s označením „prozatímní“ do té doby, než je editorem přesunut do některého z cílových stavů. Překlady nevyhovující nejsou pro oblast zdroje referenčních překladů dostupné, a jsou viditelné pouze pro editory.

Prakticky využitelný bude slovník pro týmy (postaru kolektivy) překladatelů při vytváření specializovaných slovníků pro konkrétní překladatelské projekty. V tomto režimu slovník podporuje interní on-line diskuse daného týmu nad vytvářenými překlady, bez nutnosti pracného opakovaného rozesílání poslední verze „kolektivního“ slovníku při každé důležitější změně. Po dokončení lokalizačního projektu se provede „dávkové“ zveřejnění této ustálené slovní zásoby. Ta pak může následně projít veřejnou diskusí a schvalováním editorské rady s pozdějším zařazením do stávající slovní zásoby v rámci SPOTu, například i s odkazem na příslušný lokalizační projekt.

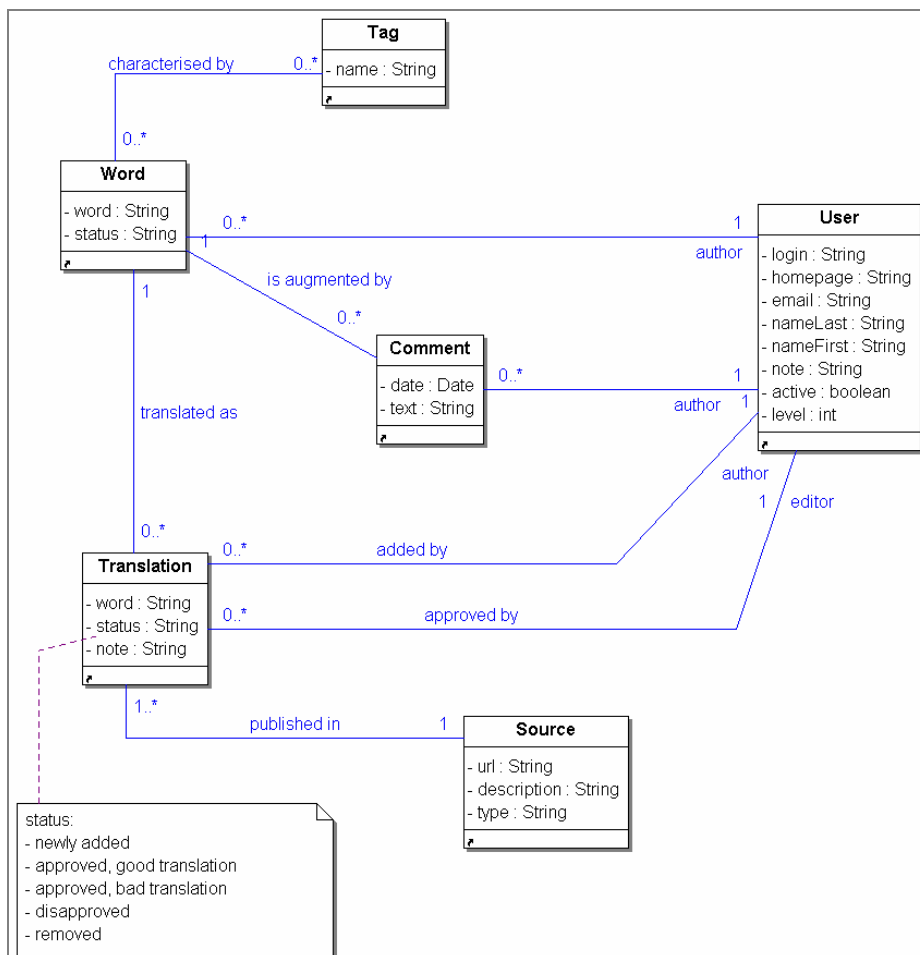
The screenshot shows a web application interface for a dictionary. At the top right, there is a navigation bar with links: [brada](#) | [Správa slovníku](#) | [Administrace aplikace](#) | [Odhlásit](#). On the left, there is a sidebar with a book icon and a list of links: [Hlavní stránka](#), [Přidat slovo](#), [O slovníku](#), [Nápověda](#), and [Kontakt](#). The main content area displays a dictionary entry for the word "bug". The entry includes a pencil icon and a red 'X' icon. Below the word, it shows: **Přidal:** Premysl Brada, **Stav:** Schvaleno, and **Značky:** SWI (Softwarové inženýrství) with a red 'X' icon and a link [+ Přidat značku](#). The entry is followed by a section titled "Překlady" (Translations), which shows a translation for "chyba" with a pencil icon and a red 'X' icon. Below this, it lists: **Přidal:** Premysl Brada, **Zdroj překladu:** Obecná znalost, and **Stav:** Schvaleno, with a link [+ Přidat překlad](#). The next section is "Komentáře" (Comments), which states "Dosud nebyl přidán žádný komentář." (No comments have been added yet). Below this is a section titled "Přidat komentář" (Add comment), which includes a note: "V komentáři není povoleno používat HTML tagy." (HTML tags are not allowed in comments) and an empty text input field.

Obr. 1: Ukázka nalezeného termínu a jeho překladů

4.2 Stav implementace projektu

V současné době je v provozu implementace základní funkčnosti, která byla vytvořena v rámci projektu vedeného druhým autorem článku. V této podobě aplikace umožňuje prohledávat (viz Obr.1), přidávat překlady, značkovat a komentovat překlady, a spravovat slovní zásobu jednotlivými editory. Slovník je dostupný na adrese <http://www.kiv.zcu.cz/projects/spot/>, implementace je vytvořena na platformě Java 5 s využitím frameworku Spring a databázového systému PostgreSQL (datový model je zobrazen na Obr. 2).

Projekt je dále rozvíjen jako diplomová práce pod vedením prvního z autorů. V nejbližším období se předpokládá implementace diskusí k překladům a zobrazování obecných textů. Dalšími plánovanými rozšířeními jsou hlasování o kvalitě překladu (jako jednodušší forma diskuse s předpokladem vyšší návratnosti) a vyznačování souvisejících termínů pro „see also“ odkazy. Informace o projektu najdete na wiki KIVu (<http://wiki.kiv.zcu.cz/SlovníkTerminologie/HomePage>).

Obr. 2: Datový model slovníku

5 Závěr

Domníváme se, že realizace navrhovaného řešení pomůže pozvednout nejen kvalitu českých překladů počítačových publikací, ale i všeobecné mínění o určité kultuře v této oblasti. To by nepřímou formou mohlo přispět ke zvýšení preferencí čtenářů ve prospěch překladových publikací, a tedy i jejich prodejnosti, a snížení určité diskriminace těch čtenářů, kteří nemají možnost si cizojazyčné originály obstarat nebo přečíst.

Slovník doufejme pomůže alespoň k částečnému sjednocení používané terminologie a stane se zdrojem informací o překladech pro osoby, které řeší problém s odborným

překladem. Chtěli bychom tedy vyzvat překladatele, redaktory odborných nakladatelství, aktivní čtenáře a další zájemce, aby se na tvorbě obsahu podíleli.

Závěrem zopakujeme mnohokrát vyřčené: hledání vhodných českých ekvivalentů není úkolem pedagogů na vysokých školách, ba ani Ústavu pro jazyk český AV ČR. Těmi, kdo má rozhodující slovo, jsou v první řadě redaktoři odborných počítačových titulů, studenti, překladatelé odborné literatury i běžní uživatelé. Terminologie se přizpůsobuje svým uživatelům, nikdy ne naopak – totéž platí v širším kontextu i o jazyku jako takovém.

5.1 Poděkování

Chtěli bychom poděkovat Pavlu Cvrčkovi za implementaci první verze slovníku. Na části implementace se podílel také Jan Kraval.

Reference

1. Flickr – Online photo management and sharing application. <http://www.flickr.com/>.
2. GNU/FDL Anglicko-Český slovník. <http://slovník.zcu.cz/>
3. Hynek J., Vítkovský R. *A-Č a Č-A slovník výpočetní techniky a informačních technologií*. Fraus, Plzeň 2000. ISBN 80-7238-070-2
4. Merunka V. *Několik poznámek k české objektové terminologii*. Sborník konference *OBJEKTY 2002*. Praha 2002. ISBN 80-213-0947-4.
5. Mondschein P. *Oficiálně przněná čeština*. <http://games.tiscali.cz/specials/-prznenacestina/index.asp>. Publikováno 8. září 2004.
6. Seznam – slovník. <http://slovník.seznam.cz/>
7. Schmuller J. *Myslíme v jazyku UML*. Grada Publishing, překl. J. Hynek, Praha 2001. ISBN 80-247-0029-8
8. Stumbleupon – Personalized recommendations of websites, videos, pictures and more. <http://www.stumbleupon.com/>
9. Virius M. *Nad kvalitou českých překladů odborné literatury*. Sborník konference *OBJEKTY 2002*. Praha 2002. ISBN 80-213-0947-4.